

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

КОРОЛЬ ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ

УДК 911.3+379.85

**МІЖНАРОДНІ ТУРИСТИЧНІ ПОТОКИ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ТА ГЕОПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора географічних наук

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України.

Науковий
консультант –

доктор географічних наук, професор
КРУЛЬ Володимир Петрович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри фізичної географії,
геоморфології та палеогеографії.

Офіційні опоненти:

доктор географічних наук, професор
ЛЮБИЦЕВА Ольга Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри країнознавства та туризму;

доктор географічних наук, професор
ДНІСТРЯНСЬКИЙ Мирослав Степанович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри географії України;

доктор географічних наук, професор
ЯВОРСЬКА Вікторія Володимирівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
професор кафедри економічної та соціальної
географії і туризму.

Захист дисертації відбудеться 17 листопада 2020 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.08 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. П. Дорошенка, 41, ауд. 1 Г.

Із дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат дисертації розісланий 15 жовтня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. А. Кирильчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На відміну від звичайного експорту, коли між країнами відбувається рух товарів, міжнародний туризм передбачає переміщення споживачів. Тому його називають невидимим експортом. Ще у ХХ ст. унаслідок залучення значної кількості людей і зростаючого впливу на різноманітні сфери людської діяльності міжнародний туризм визнано феноменом. Так, у світі в 1980 р. зафіксовано 278 млн міжнародних туристичних прибуттів, у 2000 р. – 677 млн, а після 2011 р. їхня кількість перевищила 1 млрд і сягнула 1,25 млрд у 2016 р. Того ж року доходи від іноземного туризму становили 1240 млрд US\$, що склало 7% світового експорту. Такі обсяги туристів формують потужні валютні потоки між країнами їхнього походження і призначення, що справляє значний вплив на їхні зовнішньоекономічні зв'язки та торговельний баланс.

Більше того, значення туризму не можна оцінювати тільки економічними вигодами. Він стає вагомою складовою сучасної мобільності, яка, на думку Дж. Уррі, лежить в основі соціального життя та культурної ідентичності у ХХІ ст. Важливим аспектом концепції мобільності є те, що вона виходить за межі національних кордонів, тобто прямо пов'язана із процесами глобалізації. Отже, міжнародний туризм – не тільки економічний, а й соціокультурний феномен, який набув глобальних масштабів.

Згідно із загальноприйнятою концепцією територіальних рекреаційних систем (за В. Преображенським), у дослідженні туризму робиться акцент на територіальній концентрації та комбінуванні природних, культурно-історичних ресурсів і туристичної інфраструктури, які забезпечують задоволення рекреаційних потреб і «стягують» туристичні потоки. Останні відіграють у цьому науковому підході меншовартісну роль і розглядаються однобічно, через рекреантів у місцях призначення. Проте завдяки переходу від жорстко структурованого до «ліквідного» простору, як зазначає Дж. Уррі, на передній план виходять саме «канали і потоки». Це звертає увагу на географічну сутність туризму як форму міграції населення, що перебуває під впливом суспільно-географічних чинників. Виходячи з цього, розгляд дестинації без зв'язку зі звичним середовищем через туристичний потік уже не відповідає реаліям сьогодення.

За умов глобалізації й високої мобільності, коли простір стає «ліквідним», втрачається першість жорстких структур, суттєву роль починають відігравати гнучкі системи, якими є потоки, адже вони здатні змінювати свої канали, а отже, й конфігурацію. Збагнути таку динамічну геопросторову організацію туризму можна на основі парадигми поведінкової географії, яка розглядає цю проблему не з боку ресурсів та інфраструктури, а з боку людини, через її життєві лінії, що агрегуються в туристичні потоки. Саме в людині варто шукати ті сталості, які залишаються незмінними за такої динамічності явища. Постає важливе завдання – пошук закономірностей формування та розподілу туристичних потоків у географічному просторі, що зумовлені мотиваціями, які рухають людьми в модусі туриста. Причому чим глибшими будуть мотиви, тим сталішими постануть похідні від них закономірності.

Чи не найголовнішою проблемою в теоретичних підходах до географії туризму стає відсутність цілісного погляду на розглядане явище, позаяк наукові пошуки зазвичай присвячуються країнам призначення, рідше – країнам походження. Якщо зарубіжний та іноземний туризм і поєднуються, то здебільшого в балансі певної країни. Цілісне бачення міжнародного туризму можливе з позиції туристичного потоку, що походить з однієї країни та прямує до іншої. При цьому виїзний і в'їзний його напрямки мають концептуально розглядатися як два боки одного явища.

Для повноти наукових висновків доцільно виходити із зазначених вище засад щодо розуміння міжнародного туризму. Саме такий підхід розкриває суть іноземного та зарубіжного туризму певної країни та необхідний для побудови національних туристичних стратегій, зокрема й України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках тематики НДР кафедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Обґрунтування та планування розвитку історико-етнографічного та сільського зеленого туризму в Чернівецькій області» (номер державної реєстрації 0116U003679).

Упродовж 2006–2007 рр. автор брав участь у реалізації українсько-словацького проекту «Оцінка ресурсного та естетичного потенціалів розвитку екологічного туризму в

Карпатському регіоні» (номер державної реєстрації 0106U008641). З 2012 по 2015 рр. деякі наукові здобутки дослідження використані в реалізації транскордонного проєкту «Історична та етнографічна спадщина – частина сталого розвитку туризму на Буковині» (HERITAGE MIS-ETC Code: 829), що фінансувався Європейським Союзом.

Мета і завдання дослідження. *Мета роботи* – поглиблення теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад суспільно-географічного дослідження міжнародного туризму, встановлення закономірностей і розробка концептуальної моделі формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі.

Досягнення означеної мети передбачає постановку та виконання таких **завдань**:

- визначити основні теоретичні засади суспільно-географічного дослідження міжнародних туристичних потоків і методологічні підходи до їхнього аналізу;
- обґрунтувати суспільно-географічні чинники туризму та властивості географічного простору, що мають значення для формування й розподілу міжнародних туристичних потоків;
- розробити комплексні відносні величини (індекси) для визначення зарубіжної туристичної активності (надалі – ЗТА) населення країн походження, іноземної туристичної привабливості або атрактивності (надалі – ІТА) країн призначення;
- з використанням індексу ЗТА здійснити аналіз країн походження туристів щодо виявлення чинників формування міжнародних туристичних потоків у географічному просторі;
- на основі індексу ІТА проаналізувати країни призначення туристів щодо з'ясування чинників розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі;
- установити закономірності формування міжнародних туристичних потоків, а також їхнього розподілу в географічному просторі за результатами аналізу впливу економічного чинника на ЗТА населення країн походження та ІТА країн призначення;

- дослідити дію географічних чинників на ЗТА населення країн походження та ІТА країн призначення, на підставі цього з'ясувати закономірності формування й розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі;
- на основі встановлених закономірностей, а також ключових для міжнародного туризму властивостей географічного простору розробити й теоретично обґрунтувати концептуальну модель формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі;
- здійснити класифікацію країн призначення за валовою кількістю прибуттів і складовими показниками ІТА задля верифікації встановлених закономірностей через аналіз належності країн до того чи іншого класу;
- проаналізувати іноземні туристичні потоки України за валовою кількістю прибуттів і складовими показниками ІТА.

Об'єктом дослідження є міжнародні туристичні потоки країн світу.

Предмет дослідження – суспільно-географічні чинники та закономірності формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі, що виявляються в зарубіжному (виїзному) та іноземному (в'їзному) туризмі країн світу.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення теорії суспільної географії в галузі географії туризму та рекреації, поведінкової географії, регіоналістики, геодемографії та ін. При написанні дисертації використані теоретико-методологічні розробки провідних зарубіжних фахівців (зокрема, Б. Боніфаче та К. Купера, Ю. Веденіна, Дж. Голда, Р.Дж. Джонстона, І. Зорина, Н. Лейпера, Й. Міссека, В. Преображенського, С. Вільямса, Дж. Уррі, Т. Гегерстранда); праці вітчизняних учених із теоретичних основ суспільної географії – М. Дністрянського, В. Круля, М. Пістуна, В. Руденка, Л. Руденка, О. Топчієва, О. Шаблія, а також науково-методологічні студії з туризму О. Бейдика, Т. Божук, Ж. Бучко, В. Євдокименка, К. Кілінської,

М. Крачила, С. Кузика, П. Луцишина, О. Любіцевої, М. Мальської, П. Масляка, Я. Олійника І. Смирнова, А. Степаненка, М. Рутинського, І. Школи, Д. Юрочкина, В. Яворської, Б. Яценка та ін.

Міжнародні туристичні потоки розглядаються на засадах парадигми поведінкової географії як агреговані з окремих туристичних поїздок (життєвих ліній) за певний період часу на основі спільності місць походження та призначення туристів. За цією ж парадигмою як провідний загальнонауковий метод обрано *індукцію*, яка в т. ч. проводилася на *основі кластерного аналізу* (зокрема, для виявлення чинників міжнародного туризму за країнами походження та призначення).

Для обліку туристичних потоків за зарубіжним та іноземним напрямками застосовувалися натуральні й вартісні показники, розроблені Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO). Для аналізу цих показників використовувалися такі методи математичної статистики, як *кореляційно-регресійний аналіз, критерій хі-квадрат, множинна кореляція*. Усі обчислення та візуалізація здійснювалися з використанням програм Excel і Statistica 10. Розробка моделі формування й розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі відбувалася на основі *дедукції, синтезу та моделювання* із застосуванням *картографічного* методу.

З-поміж конкретно-наукових методів відзначимо *рейтинговий і кластерний аналізи*, що проводилися для дослідження запропонованих автором *індексів зарубіжної туристичної активності та іноземної туристичної привабливості*.

Основним джерелом матеріалів дослідження була статистична база Світового банку, структурні дані за окремими країнами отримувалися зі звітів «Euromonitor International» для зарубіжного туризму і звітів «OECD Tourism Trends and Policies» для іноземного туризму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі

Вперше:

- теоретично обґрунтовані, запроваджені і верифіковані індекси ЗТА населення країн походження та ІТА країн призначення;

- проведений рейтинговий та кластерний аналіз країн походження туристів на основі індексу ЗТА;
- досліджені країни призначення туристів із використанням рейтингового та кластерного аналізу на основі індексу ІТА;
- за результатами дослідження впливу економічного чинника на ЗТА населення країн походження та ІТА країн призначення встановлені закономірності формування міжнародних туристичних потоків, а також їхнього розподілу в географічному просторі;
- на підставі аналізу дії географічних чинників на ЗТА населення країн походження та ІТА країн призначення з'ясовані закономірності формування й розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі;
- на основі встановлених закономірностей розроблена й теоретично обґрунтована концептуальна модель формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі;
- класифіковані країни призначення за валовою кількістю прибуттів і складовими показниками ІТА, а також верифіковані чинники та закономірності, які визначали їх належність до того чи іншого класу.

Удосконалено:

- знання про чинники міжнародного туризму, ключові для нього властивості географічного простору, аперцепцію останнього в звичному середовищі та базові туристичні мотиви;
- аналіз іноземних туристичних потоків України.

Набули подальшого розвитку:

- теоретичні та методичні підходи у суспільно-географічних дослідженнях міжнародних туристичних потоків на парадигмі поведінкової географії;
- методика статистичного аналізу міжнародного туризму, що ґрунтується на індексах ЗТА та ІТА.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані для розробки програм і стратегій розвитку міжнародного туризму як загалом в Україні, так і в окремих, насамперед прикордонних, областях. Зокрема,

дисертаційні напрацювання використані в «Стратегії туристичного розвитку Чернівецької області на період до 2015 року», затвердженій рішенням обласної ради від 31.05.2012 р. № 44-10/12. Автор був одним із розробників цієї стратегії в рамках виконання заходів проєкту за фінансової підтримки GTZ «Оцінка ефективності реалізації програми розвитку туризму в Чернівецькій області на 2004–2010 роки та розробка Стратегії туристичного розвитку Буковини до 2015 року» (довідка відділу з питань туризму Чернівецької ОДА № 21/166 від 22.07.2020).

Результати наукових досліджень впроваджуються у навчальний процес підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю «Туризм» (спеціалізація «Міжнародний туризм») на географічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені ідеї та розробки, що належать особисто автору роботи. У процесі дисертаційного дослідження вони забезпечили реалізацію поставлених завдань. У роботі містяться концептуальні положення, методичні підходи, висновки, сформульовані здобувачем наукового ступеня. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, до дисертаційної роботи залучені лише ті наукові ідеї і положення, які отримані автором особисто. Використані положення інших науковців мають текстові посилання, що відповідають порядковому номеру у списку літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні науково-теоретичні та методологічні положення, висновки дисертаційного дослідження викладені в доповідях на науково-практичних конференціях різних рівнів, конгресах, опубліковані у відповідних матеріалах. Найбільш вагомими з них такі: *XIV конгрес Словацького географічного товариства (Банська Бистриця, 2006); міжнародні науково-практичні конференції «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах» (Рахів, 2007); «Україна–Італія: співробітництво у галузі туризму» (Київ, 2010); «Географія в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: 85 років – досягнення та перспективи» (Київ, 2018); «Індустрія туризму та гостинності: досвід, проблеми, перспективи» (Суми, 2019); міжнародна наукова конференція «Україна–Румунія–Молдова: історичні,*

політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів» (Чернівці, 2007); *зарубіжна наукова конференція «The Functions of Industry and Services in the Socio-Economic Development of Spatial Systems»* (Краків, 2019).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано одноосібну монографію «Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл» (Чернівці, 2018. 512 с., 32 друк. арк.) і 34 наукові праці. Основні положення і результати дисертаційної роботи висвітлено в 23 публікаціях у фахових наукових виданнях України, з них 22 – одноосібні (14,3 друк. арк.); 4 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав, 1 з яких вийшла друком одноосібно (1,1 друк. арк.) і 3 – у співавторстві (2,9 друк. арк.), у т. ч. 2 – у виданнях із наукометричних баз Scopus та Web of Science (2,2 друк. арк.). Решта публікацій (4,1 друк. арк.) – праці, видрукувані в інших виданнях і матеріалах доповідей, виголошених на закордонних та міжнародних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 481 сторінка, з яких 403 сторінки тексту основної частини, у т. ч. 118 рисунків, 111 таблиць. Список використаних джерел налічує 221 позицію.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі – «**Теоретико-методологічні засади дослідження міжнародних туристичних потоків**» – розкрито поняття останніх і методологічні підходи до їхнього суспільно-географічного дослідження. Обґрунтовуються чинники міжнародного туризму, ключові для нього властивості географічного простору. Особлива увага звернута на апперцепцію останнього у звичному середовищі та базові туристичні мотиви. Як результат всього дослідження розроблена концептуальна модель формування та розподіл міжнародних туристичних потоків у географічному просторі.

Міжнародний туризм розглядається як форма міграції населення, що постає як туристичні потоки, агреговані з окремих туристичних поїздок за певний період часу на основі спільності місць походження та призначення туристів, тобто за схемою

Н. Лейпера (див. рис. 1). При цьому туристична поїздка ототожнюється з «життєвою лінією» Т. Гегерstrand, з тією особливістю, що вона виходить за межі просторово-часової призми постійного місця проживання. Дослідження за такого підходу базуватиметься на парадигмі поведінкової географії.

Рис. 1. Двоїста схема міжнародного туристичного потоку та його облік

Виходячи із сутності туризму як форми міграції населення, визначено, що для нього найістотніші такі властивості географічного простору, як протяжність і дискретність. Протяжність зумовлює необхідність долати відстані, а через дискретність існує геопросторова гетерогенність. Остання проявляється у «відмінностях від місця до місця», які мають тенденцію до зростання разом із відстанню. На підставі цього уможливлується виявлення закономірностей формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі, які обґрунтовуються на парадигмі поведінкової географії через апперцепцію географічного простору та базові туристичні мотиви.

Міжнародний туристичний потік характеризується двоїстістю, адже може бути ідентифікований як іноземний або зарубіжний,

залежно від того, щодо якої країни він розглядається: для країни походження туриста потік буде виїзним, а для країни призначення – в'їзним. Це має величезне методичне значення, оскільки задає подвійний хід дослідження, за якого чинники та закономірності, виявлені для зарубіжного туризму, повинні мати аналоги й для іноземного туризму.

Відстежувати ці потоки в міжнародному туризмі запропоновано через кількість вибуттів у країні походження та прибуттів у країні призначення (див. рис. 1). Ці статистичні показники добре розроблені й обліковуються Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO). Для поведінкової географії ще має значення час, який може визначатися як пересічна тривалість перебування туристів у певній дестинації. На жаль, цей параметр не включений Всесвітньою туристичною організацією до обов'язкових. Однак до них належать вартісні показники: туристичні витрати і доходи (див. рис. 1). Такий відносний показник, як доходи від іноземного туризму на одне прибуття, залежить від тривалості перебування в країні призначення, а отже, опосередковано засвідчує час, проведений там туристом.

За допомогою цих статистичних показників визначаються територіальні переваги за країнами походження та призначення для зарубіжного (виїзного) та іноземного (в'їзного) напрямків міжнародного туризму. Їхнє зіставлення з особливостями середовища тієї чи іншої країни походження чи призначення дозволяє виявити чинники та встановити закономірності формування й розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі.

Окрім визначення загальних теоретичних, а також методологічних підходів до дослідження міжнародних туристичних потоків, обґрунтовуються економічні та географічні чинники, що дозволили в подальшому виявити закономірності, на основі яких розроблена **концептуальна модель формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі** (див. на розвороті рис. 2). Вона подається в першому розділі, бо є теоретичним внеском, хоча отримана за підсумками всього дослідження. Для її розробки використаний метод дедукції так, щоби умовиводи узгоджувалися зі встановленими в ході дослідження закономірностями. Вчення фізіолога І. Павлова про

динамічний стереотип дозволило збагнути апперцепцію звичного середовища, формування мотивів міграції та контрасту. Так, формування туристичного потоку розпочинається зі звичного середовища, яке зображується колом, спроектованим на земну поверхню добовою просторово-часовою призмою Гегерстранда (див. рис. 2). Апперцепція звичного середовища зводиться до набуття динамічних стереотипів, які формують рутину повсякденності та «через довбання в одну клітину» сприяють психологічному виснаженню. За таких умов формується **мотив міграції**, який виштовхує людей у модусі туриста зі звичного середовища. Він узгоджується з відомою концепцією ескапізму як втечею від рутини повсякденності.

Виходячи з вчення про динамічні стереотипи, концепту звичного середовища та концепції ескапізму обґрунтовано **мотив комфорту**. Коли за межами звичного середовища не спрацьовують набуті стереотипи, як правило, виникають негативні переживання. Щоби цього не сталося, у дестинаціях мають гарантовано задовольнятися потреби людини, які біхевіорист А. Маслоу відносить до первинних. Це формує у туристів мотив комфорту (див. рис. 2). Окрім двох перших щаблів піраміди Маслоу, цей мотив включає також біокліматичний комфорт, який оцінюється людиною через власні тепловідчуття та відповідність певним видам рекреаційної діяльності.

Мотив міграції, проходячи через піраміду мотиву комфорту, втілюється в конкретні потреби (опредметнюється), які мають бути задоволені під час подорожі. Так мотив комфорту стає підставою для економічного, кліматичного, ментального та безпекового чинників.

Мотив міграції немовби виштовхує туристів за межі звичного середовища, а найпершими на їхньому шляху трапляються сусідні дестинації. Потоки до сусідніх країн – наймасовіші в міжнародному туризмі. На них припадає близько половини тих, хто подорожує за кордон. Туристичний обмін між сусідніми країнами часто охоплює прикордонні території та має характер «дифузії», а його обсяг залежить від протяжності спільного кордону суходолом. Ці поїздки на моделі позначені широкими та короткими стрілками, які відображають кількість подорожуючих пропорційно до довжини кордону (див. рис. 2).

Під час поїздок до сусідніх країн часто трапляється так, що DESTИНАЦІЇ, які близько розташовані, мало чим незвичні або неістотно відрізняються від звичного середовища. Це пояснюється частотою відвідування, а також просторовою гетерогенністю, яка за географічними законами багато у чому зростає разом із відстанню. У звичних і подібних до звичного середовища місцях можуть активізуватися набуті в повсякденні стереотипи. Отже, людям не байдуже, куди подорожувати, ними рухає **МОТИВ Контрасту**. Саме тому туристи прагнуть відвідувати місця, що значно відрізняються від звичного середовища, контрастні (екзотичні) до нього. Мотив контрасту, що притягує до відмінних від звичного середовища місць призначення, знаходить своє відображення в інверсійній поведінці туриста, запропонованій Грабурном.

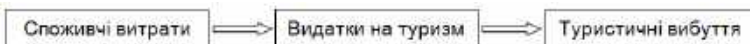
Через дію мотиву контрасту, на який часто накладається мотив естетики, формуються туристичні потоки до віддалених DESTИНАЦІЙ, як це видно на моделі (див. рис. 2). Їм притаманна схема «штовхай→тягни»: мотив міграції штовхає туристів, а мотиви контрасту та естетики – притягують. Одним із головних чинників, що впливає на обсяги таких туристичних потоків, є відстань, яка обмежує кількість подорожуючих із віддаленістю місця призначення. На моделі на це вказує характер стрілок, які звужуються з наближенням до DESTИНАЦІЙ. Зокрема, частота відвідування зарубіжної DESTИНАЦІЇ може бути будь-якою, але здебільшого вона не перевищуватиме значення, яке зменшуватиметься за експонентою залежно від відстані до неї.

Виходячи з цієї моделі, міжнародні туристичні потоки поділяються на: *спрямовані до сусідів* – переважно самодіяльні, короткотривалі тури з низькою прибутковістю, що формуються завдяки мотиву міграції та мають характер дифузії; *спрямовані до віддалених DESTИНАЦІЙ* за схемою «штовхай→тягни» – зазвичай тривалі, організовані тури, що розподіляються у географічному просторі на основі мотиву контрасту та під впливом закономірності, за якою з відстанню кількість подорожуючих обмежується за експонентою. Такий поділ узгоджується з концентрично-радіальним виглядом теоретичного туристичного простору Й. Міссека.

У другому розділі – «**Чинники формування зарубіжних туристичних потоків**» – з'ясовано вплив демографічного та економічного чинників на зарубіжні туристичні вибуття. Зокрема, встановлений провідний характер останнього, який впливає на туристичні вибуття через споживчі витрати й видатки на зарубіжний туризм.

Аналіз демографічного чинника не підтвердив припущення, що кількість зарубіжних вибуттів залежить від чисельності населення, з якого походять туристи. Через це подальший аналіз ґрунтувався на мірі залучення людей до туризму, що визначається як кількість зарубіжних туристів на 100 мешканців країни походження. Цей натуральний критерій ЗТА співвідносився з такими демографічними характеристиками населення країни походження, як вікова структура та рівень урбанізації, у т. ч. з використанням множинного регресійного аналізу. Був встановлений помітний різноспрямований вплив вікової структури, зокрема частки дітей і людей похилого віку. Вони засвідчують тип відтворення населення. Якщо за показник рівня розвитку країни взяти питомі (*per capita*) споживчі витрати домогосподарств, то вони вагомо корелюються з часткою осіб похилого віку, $r = 0,7$. Тому вважаємо обґрунтованим, що головним демографічним індикатором впливу на зарубіжний туризм може бути частка осіб 65 років і старше. Оскільки остання опосередковано узгоджується з питомими споживчими витратами домогосподарств, то важко стверджувати, якою мірою на зарубіжний туризм впливає демографічний чинник, а якою – економічний.

Визначити показник, через який економічний чинник впливає на формування зарубіжних туристичних потоків, допоміг понятійно-термінологічний апарат Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), яка трактує туриста як мігранта-споживача. Отже, запропонована схема його дії з двох ланок стохастичних зв'язків:

З'ясування тісноти та характеру зв'язку за двома цими ланками здійснювалося спочатку для валових показників загалом для світу за допомогою статистичного аналізу їхніх динамічних рядів за 1996–2016 рр. Зіставлення загальносвітових валових

споживчих витрат домогосподарств і видатків на зарубіжний туризм показало їхню майже синхронну динаміку. Така ж узгодженість у часі спостерігалася між загальносвітовими видатками на зарубіжний туризм і міжнародними туристичними вибуттями. Однак мала вибірка ($N = 21$) робить ці результати ненадійними. Подальший аналіз економічного чинника здійснювався для аналогічних показників за країнами світу, що в рази збільшило вибірку.

Через те, що країни різні, насамперед за чисельністю населення, аналізувалися питомі показники. Для встановлення тісноти та характеру зв'язку за схемою споживчі витрати $\rightarrow$ витрати на туризм $\rightarrow$ туристичні вибуття використовувався кореляційно-регресійний аналіз. Він засвідчив провідний вплив економічного чинника на формування зарубіжних туристичних потоків. Перша ланка в схемі дії економічного чинника характеризується тісним зв'язком – індекс криволінійної кореляції (i) перевищує 0,7. Зі збільшенням споживчих витрат видатки на зарубіжний туризм зростають швидшими темпами, що приводить до збільшення їх частки в структурі витрат домогосподарств. Ця тенденція відповідає статистичній закономірності Енгеля.

Друга ланка в цій схемі, яка пов'язує видатки на зарубіжний туризм і туристичні вибуття, характеризується дещо меншою за очікувану тісністю зв'язку, адже індекс криволінійної кореляції (i) коливається біля 0,7. Ці два показники – вартісні та натуральні величини, в яких обліковується одне й те ж – виїзні туристичні потоки. Деяка свобода між ними пояснюється витратами на одне вибуття, які легко регулюються туристом і роблять динаміку кількості вибуттів нееластичною до зміни туристичних видатків.

Третій розділ – «**Кластерний аналіз країн за показниками індексів зарубіжної туристичної активності та іноземної туристичної привабливості**» – через відсутність повного зв'язку за двома ланками економічного чинника присвячено проведенню індукційного аналізу за країнами походження та призначення туристів задля виявлення інших чинників формування й розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі.

Валові показники міжнародного туризму не відображають інтенсивності туристичних потоків, що важливо для виявлення чинників. Тому був запроваджений комплексний відносний

показник, який ґрунтується на вищерозглянутих і відображає зарубіжну туристичну активність населення країни походження туристів. Він отримав назву індексу ЗТА:

$$Dep = \frac{\text{кількість зарубіжних вибуттів}}{\text{чисельність населення}} * 100$$

$$Exp = \frac{\text{видатки на зарубіжний туризм}}{\text{споживчі витрати домогосподарств}} * 100$$

$$ЗТА = \sqrt{(Dep/\overline{Dep}) * (Exp/\overline{Exp})}$$

На основі індексу ЗТА відбувалося подальше вивчення країн походження туристів, зокрема через кластерний аналіз. Оскільки цей метод належить до багатовимірного аналізу, а індекс ЗТА є агрегованою величиною, кластерний аналіз здійснювався за його складовими. Враховувалася також третя ознака – питомі (*per capita*) споживчі витрати домогосподарств, адже брався до уваги вплив економічного чинника. Ці три ознаки мають різні одиниці вимірювання, тому для співмірності та рівнозначності вони були стандартизовані. Як результат, за допомогою деревоподібної кластеризації побудована дендрограма країн вибірки, на якій виділено 11 кластерів, що отримали ранги (номери) за пересічними геометричними для кластерів індексами ЗТА.

За підсумками кластерного аналізу країн світу за натуральними і вартісними показниками ЗТА, а також питомими споживчими витратами домогосподарств з'ясовано, що підвищену зарубіжну туристичну активність мають мікродержави, дрібні «країни-квартирodawачі» та «привілейовані дрібні нації» (за типологією В. Вольського), великі країни Західної Європи, а також країни-новачки ЄС. Населення об'єднаної Європи, загалом, активно подорожує за кордон, на цей регіон припадає близько половини загальносвітових міжнародних туристичних потоків. З-поміж європейських країн підвищеною ЗТА характеризуються ті, які не мають виходу до Середземного моря. Неохоче подорожують за кордон у державах зі споживчими витратами, меншими за 3 тис. US\$ на одну особу (в цінах 1996 р.), а також у середземноморських країнах Європи, США, Японії, Австралії та ін. Очевидно, крім

економічного, на ЗГА населення країни походження впливають ще географічні чинники: кліматичні умови і площа території.

Виходячи з двоїстості туристичного потоку, подібний аналіз проводився і для в'їзного туризму за країнами призначення. Для них запроваджений комплексний відносний показник – індекс іноземної туристичної привабливості або атрактивності (ІТА), що складався з кількості прибуттів на умовний радіус території країни призначення та доходів від міжнародного туризму на одне прибуття:

$$Arr = \frac{\text{кількість іноземних прибуттів}}{\text{умовний радіус території країни}}$$

$$Rec = \frac{\text{доходи від іноземного туризму}}{\text{кількість іноземних прибуттів}}$$

$$ITA = \sqrt{(Arr/\overline{Arr}) + (Rec/\overline{Rec})}$$

Для агрегування цих показників застосовувалася така ж методика, як і для зарубіжного туризму, що має велике методичне значення, адже дозволяє зіставляти ці індекси між собою. На основі складових індексу ІТА з використанням таких самих методичних підходів, що й для виїзного туризму, для країн вибірки проведена деревоподібна кластеризації. В результаті виділено 17 кластерів, які отримали ранги (номери) за пересічними геометричними для кластерів індексами ІТА.

За результатами кластерного аналізу країн світу за натуральними і вартісними показниками ІТА встановлено, що найбільшою іноземною туристичною привабливістю характеризуються мікродержави-мегаполіси, висока атрактивність спостерігається в країнах старої Європи, за винятком скандинавських. Найпривабливіші з-поміж них Нідерланди, Великобританія та середземноморські дестинації. Дещо менший індекс ІТА мають решта європейських країн і дестинації на тропічних островах. Найменша атрактивність в Європейському регіоні спостерігається у Скандинавії, а в світі – у Південній Америці, в бідних країнах Азії та Африки. На ІТА тієї чи іншої дестинації вочевидь впливає рівень соціально-економічного розвитку, кліматичні умови з морськими акваторіями, а також

наявність мотиву контрасту в мешканців найближчих країн походження туристів.

У четвертому розділі – **«Економічні закономірності в розподілі міжнародних туристичних потоків»** – за результатами дослідження країн призначення з'ясовано вплив економічного чинника на їхню ІТА. Досліджено закономірності, що виявляються в прибутковості іноземного туризму.

Як і для зарубіжного туризму, економічний чинник є одним із головних для іноземних (в'їзних) туристичних потоків. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу встановлена залежність, відповідно до якої високу туристичну привабливість мали країни призначення зі значною просторовою щільністю соціально-економічних процесів, яку найкраще відображають споживчі витрати місцевого населення, що припадають на 1 км² території (ГСВ). Зв'язок між останнім показником та індексом ІТА виявився дуже тісним: індекс криволінійної кореляції $i = 0,87$. У ході аналізу цього чинника як винятки виділена множина країн, які знаходилися під дією іншого чинника – кліматичного в поєднанні з морськими акваторіями, який розглядався згодом.

Вплив економічного чинника на ІТА опосередковується розвитком туристичної інфраструктури. Зокрема, зіставлення ГСВ із питомими (на км²) капітальними інвестиціями в туристичну галузь тієї чи іншої країни показало дуже тісний зв'язок між цими ознаками. За питомих споживчих витрат місцевого населення менших 1,7 млн US\$/км² (у цінах 1996 р.) коефіцієнт кореляції $r = 0,91$, а за більших – капітальні інвестиції в туризм уже не зростали та коливалися приблизно на рівні 50 тис. US\$/км² (у цінах 1996 р.). Тобто в таких країнах призначення туристична інфраструктура сформована та розвинута і саме вона приваблює іноземних туристів.

У межах розгляду економічних закономірностей у розподілі міжнародних туристичних потоків з'ясувалося, що визначає прибутковість іноземного туризму, яка є однією із складових індексу ІТА. Насамперед вона залежить від дорожнечі в країні призначення, за якою стоять питомі (Per capita) споживчі витрати місцевого населення. Встановлений середній зв'язок між доходами від іноземного туризму на одне прибуття та питомими споживчими витратами місцевого населення з коефіцієнтом

кореляції $r = 0,5$. Натомість заможність туристів, яку засвідчують туристичні видатки на одне вибуття в країнах походження, не має значного впливу на їхні витрати в DESTИНАЦІЇ.

Можна стверджувати, що ці економічні чинники не мають вирішального впливу на прибутковість іноземного туризму, а величина доходів на одне прибуття також залежить від географічних чинників. З-поміж них виділяються наявність кордону суходолом і сусідство, а також відстань до DESTИНАЦІЇ. Проведений множинний регресійний аналіз показав істотну залежність доходів на одне прибуття від питомих споживчих витрат населення країни призначення та пересічної відстані, яку долають туристи дорогою до DESTИНАЦІЇ, коефіцієнт сукупної кореляції $R = 0,80$. Цю відстань запропоновано визначати як середньозважену на частку прибуттів за топ-країнами походження туристів.

У п'ятому розділі – **«Географічні закономірності формування та розподілу міжнародних туристичних потоків»** – здійснено аналіз впливу географічних чинників на ЗТА та ІТА за країнами походження та призначення світу, встановлено закономірності формування й розподілу міжнародних туристичних потоків залежно від площі території країни, її клімату і транспортно-географічного положення.

Площа території країни. У рейтинговому аналізі країн походження туристів за індексом ЗТА перші сходинки посіли країни з надзвичайно малою площею території. Результати дослідження не виявили зв'язку між цими ознаками, однак засвідчили обернені закономірності за екстремальних розмірів території. Так, за надзвичайно малої території спостерігається підвищена ЗТА, а мешканці країн із дуже великою територією неактивно подорожують за кордон.

У країнах походження туристів із площею території, близькою до звичного середовища, будь-яка туристична поїздка буде зарубіжною. Тому їхнє населення дуже активно подорожує за кордон, адже до виїзних потоків додаються подорожі, які в більших країнах були б внутрішніми. Натомість у країнах із дуже великою площею території спостерігається низька ЗТА, адже там надають перевагу внутрішньому туризму. Цьому сприяє те, що туризм як форма міграції населення є явищем просторовим, тому

велика територія – це широкі можливості для подорожування всередині країни. Крім того, населенню, яке проживає на значній за площею території, аби дістатися кордону країни, доводиться долати великі відстані. В останньому випадку проявився чинник відстані.

Кліматичні умови. Виходячи з двоїстості туристичного потоку, вплив клімату на формування і розподіл міжнародних туристичних потоків аналізувався за двома напрямками міжнародного туризму. Однією з головних цілей туризму є рекреація, тому клімат розглядався через комфортність для тепловідчуття людини та купально-пляжної рекреації. Остання, як засвідчує загальносвітова сезонність, виявилася найпоширенішою в міжнародному туризмі. В аналізі використовувалася класифікація типів клімату за Кеппеном, які зіставлялися з індексами ЗТА та ІТА за країнами походження та призначення туристів.

Для виїзного напрямку міжнародного туризму встановлено, що у країнах, розташованих на північ від річної ізотерми $+10\text{ }^{\circ}\text{C}$ (для північної півкулі), мала місце підвищена зарубіжна туристична активність, а з наближенням до полюсу індекс ЗТА, як правило, зростав. Це пояснюється відсутністю в цих широтах комфортних умов для купально-пляжної рекреації на морі.

Насамперед вплив клімату на розподіл іноземних туристичних потоків виявлявся для дестинацій із приморським положенням і жарким кліматом. Для країн, що знаходилися на південь від річної ізотерми $+10\text{ }^{\circ}\text{C}$, співвідносилися переважаючі типи клімату за Кеппеном, наявність морських акваторій та індекс ІТА. Це дозволило встановити атрактивні для купально-пляжної рекреації на морі типи клімату за Кеппеном. За аналогічною схемою, але без врахування наявності морських акваторій, розглядалися країни призначення туристів, що розташовані північніше від річної ізотерми $+10\text{ }^{\circ}\text{C}$. Так були визначені сприятливі та несприятливі для туризму типи клімату за Кеппеном.

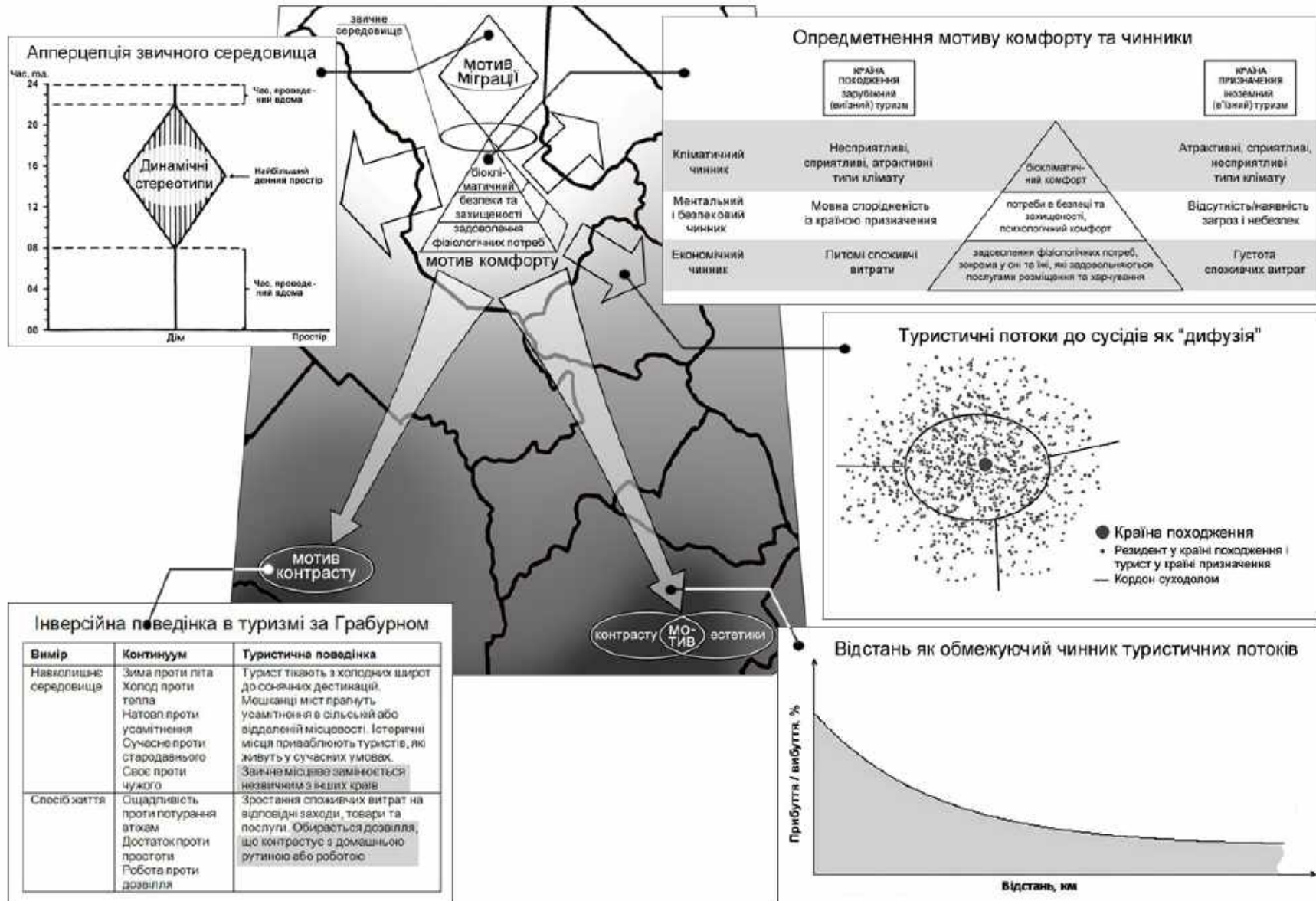

Рис. 2. Модель формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі

Надалі для країн Європи зіставлялися переважаючі типи клімату за Кеппеном з індексами ЗТА та ІТА, що дало можливість виявити його опозитний вплив на туризм і виділити кліматичні пояси:

<u>Туристичний кліматичний пояс Європи</u>	ІТА	ЗТА
Скандинавсько-балтійський	0,977	3,099
Помірний європейський	2,981	2,912
Середземноморський	3,261	0,973

Опозитний характер впливу полягає в тому, що комфортні кліматичні умови (у т. ч. у поєднанні з морськими акваторіями) приваблюють іноземних туристів і, водночас, зумовлюють низьку ЗТА місцевого населення, для якого внутрішній туризм стає альтернативою відпочинку за кордоном, і навпаки.

На основі опозитного впливу клімату, його комфортності для тепловідчуття людини та купально-пляжної рекреації виділені несприятливі, сприятливі й туристично-атракативні класи типів клімату за Кеппеном. До несприятливих належать типи клімату з переважанням дискомфортних ефективних температур для тепловідчуття людини, за яких спостерігається висока ЗТА і низька ІТА. За класифікацією Кеппена, це клімат тундри й постійного морозу (Е), помірно холодний клімат (D) із температурним індексом (с) – дуже холодно тощо.

Сприятливі типи клімату характеризуються переважанням комфортних ефективних температур для тепловідчуття людини впродовж літа, проте не забезпечують прогрівання морських акваторій до температур, необхідних для купально-пляжної рекреації. Переважно формують погодні тло для решти видів туризму. До таких типів, за класифікацією Кеппена, віднесено помірно теплий клімат (С) із температурним індексом (b) – тепло, а також помірно холодний (D) із температурним індексом (a) чи (b) – жарко або тепло. Ці кліматичні умови відзначаються однаковими індексами ЗТА та ІТА.

Туристично-атракативні типи клімату характеризуються переважанням комфортних ефективних температур для тепловідчуття людини та забезпечують прогрівання морських акваторій до температур, прийнятних для купально-пляжної рекреації. За таких кліматичних умов спостерігається висока ІТА і низька ЗТА. Найатракативнішими з-поміж них виявилися

середземноморський (Csa) і тропічний (Aw) типи клімату за Кеппеном.

Транспортно-географічне положення впливає на формування та розподіл міжнародних туристичних потоків через відстані між країнами походження і призначення туристів, а також через протяжність спільного кордону суходолом, яка у багатьох випадках визначає обсяги туристичних потоків між країнами-сусідами. Виходячи із двоїстості туристичного потоку, очікується, що цей чинник діятиме обоюдно. Як мірило транспортно-географічного положення країни походження або призначення туристів запропонована середньозважена на відсоток вибуттів або прибуттів відстань до топ-країн у структурі зарубіжного або іноземного туризму. Середньозважені відстані за обраними країнами для зарубіжного та іноземного туризму були співвіднесені з відповідними індексами ЗТА та ІТА, у т. ч. за допомогою кореляційного аналізу. Зіставлялися також частки вибуттів у структурі зарубіжного туризму та відстані до відповідних країн призначення туристів. Те саме зроблено й для іноземного туризму. Проведений аналіз не виявив стохастичної залежності інтенсивності туристичного обміну країн від відстані між ними. Водночас встановлена закономірність, за якою частка прибуттів або вибуттів у структурі міжнародного туризму певної країни може бути будь-якою, але зазвичай не перевищує значення, яке з відстанню зменшується за експонентою. Тобто відстань є чинником, що не визначає, а обмежує інтенсивність туристичного обміну між країнами.

Аналіз частки вибуттів і прибуттів у структурі міжнародного туризму засвідчив, що близько 50% туристичного обміну відбувається між країнами-сусідами зі спільним кордоном суходолом, а їхні потоки можуть мати характер «дифузії». Висунуте припущення, що за інших однакових умов частка країни-сусіда в структурі туристичних вибуттів або прибуттів має бути пропорційною частці спільного з нею кордону суходолом. Воно перевірялося за допомогою критерію χ^2 і підтвердилося у більшості випадків як для іноземного, так і зарубіжного туризму. Винятки пояснювалися спотворенням ізотропності географічного простору, насамперед, на прикордонних територіях.

Ментальний чинник часто пояснював відхилення від загальної закономірності при аналізі транспортно-географічного положення. Він передбачав мовну спорідненість між населенням країн походження та призначення туристів. За решти рівних умов, його дія виявлялася у підвищеній частці ментально близької країни в структурі міжнародного туризму, порівняно з іншими країнами. Наявність у країні походження туристів великої національної меншини, що має етнічну спільність із населенням країни призначення (або навпаки), є одним із варіантів прояву ментального чинника.

Окрім того, на динаміку іноземних туристичних потоків впливав *чинник загроз і небезпек*, який за дією протилежний до ментального, але також зумовлений мотивом психологічного комфорту. Він істотно впливав на міжнародний туризм як глобально, так і локально в окремих країнах призначення. Глобальний характер мали теракти та епідемії, які за масштабом і потенціалом поширення світом викликали тривалий загальносвітовий резонанс. З-поміж локальних загроз і небезпек, що торкнулися окремих країн, але не погіршили загальносвітову статистику міжнародного туризму, відзначимо військові конфлікти із сусідами, землетруси, цунамі, тропічні урагани тощо.

У шостому розділі – **«Іноземні туристичні потоки та класифікація країн призначення»** – проаналізовано міжнародні туристичні прибуття та доходи від іноземного туризму загалом для світу та за окремими країнами призначення, окрему увагу приділено Україні. Здійснена класифікація країн призначення туристів за валовими та питомими показниками іноземних туристичних потоків.

Класифікація DESTINATION проводиться на основі медіанних значень за валовою кількістю прибуттів і такими складовими індексу ІТА, як кількість прибуттів на умовний радіус території країни призначення та доходи від іноземного туризму на одне прибуття.

Країни призначення виокремлено у вісім класів: *великі та малі*, з-поміж яких виділено країни *інтенсивного, екстенсивного та малоінтенсивного*, а також *вельми та малоприбуткового в'їзного туризму*. В результаті їхнього аналізу встановлені чинники, які визначали обсяги, інтенсивність та прибутковість іноземного туризму: площа території країни призначення; питомі споживчі витрати місцевого населення, як на особу, так і на км² території; транспортно-географічне положення країни призначення, як середньозважена на відсоток прибуттів відстань до топ-країн походження туристів; кліматичні умови і приморське положення країни призначення. Статистичний аналіз дії цих чинників підтвердив закономірності в розподілі міжнародних туристичних потоків, які висвітлені в попередніх розділах.

Україна в класифікації країн призначення увійшла до *великих країн інтенсивного в'їзного малоприбуткового туризму*. На загальну динаміку іноземного туризму в Україні найбільше вплинули дві ключові події: світова фінансово-економічна криза у 2009 р.; анексія Криму та окупація Донбасу Росією. У 2014 р. кількість іноземних туристів в Україні скоротилася до 12,7 млн, що вдвічі менше порівняно з попереднім роком. Незважаючи на складну безпекову ситуацію, міжнародні прибуття в 2016 р. зросли на 7% (див. рис. 3).

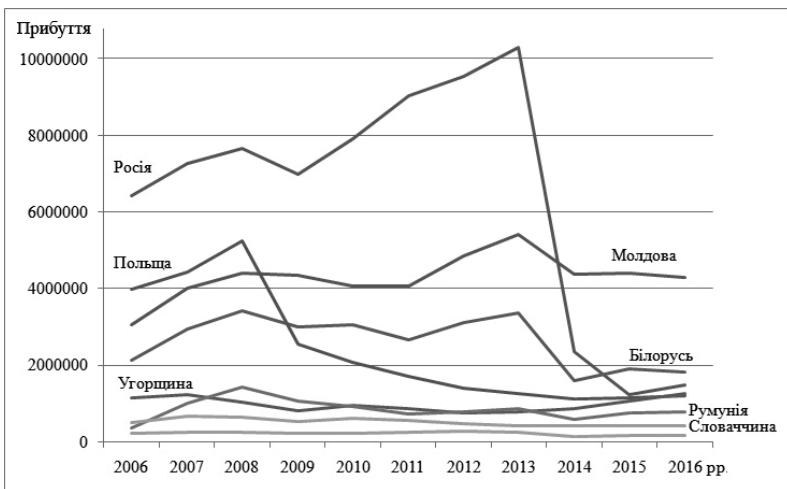

Рис. 3. Динаміка прибуттів до України за країнами походження туристів

У структурі іноземного туризму України за 2006–2013 рр. переважали туристи із сусідніх країн, на які традиційно припадало понад 90% прибуттів, тоді як пересічно у світі їхня частка складала 50%. Виявлена узгодженість між частками прибуттів із сусідніх країн і спільного кордону суходолом за 2008 і 2013 рр. Виняток у 2016 р. пояснюється помітною розбіжністю часток для Росії. Це цілком очікувано, адже після 2014 р. туристичні потоки із цієї країни скоротилися щонайменше вп'ятеро, що змінило структуру в'їзного туризму України.

Отже, Україна завдяки значним натуральним показникам опинилася у групі *великих країн інтенсивного в'їзного туризму*. Однак її прибутковість була настільки малою, що нівелювала цю позицію в класифікації міжнародних дестинацій. Ці дві протилежні за оцінкою характеристики іноземного туризму України зумовлені одним і тим самим, а отже, мають фундаментальні причини. Велика кількість прибуттів до України пояснюється протяжним спільним кордоном суходолом із країнами-постачальниками туристів із ментально близьким населенням і безвізовим режимом. Внаслідок цього ж у структурі прибуттів переважають самодіяльні, короткотривалі поїздки із сусідніх країн, через що прибутковість іноземного туризму надзвичайно низька. Цьому також сприяє низький рівень цін в Україні, про що свідчать дуже малі питомі споживчі витрати місцевого населення.

ВИСНОВКИ

1. Суспільно-географічна сутність туризму найкраще виявляється при розгляді його як форми міграції населення, тобто як туристичних потоків. Останні можуть бути представлені як агреговані з окремих туристичних поїздок (життєвих ліній) за певний період часу на основі спільності місць походження та призначення туристів. З огляду на це, можна перейти до масової територіальної поведінки людей у модусі туриста, в якій проявлятимуться закономірності. Це дозволяє досліджувати міжнародні туристичні потоки на парадигмі поведінкової географії, із застосуванням методів математичної статистики.

2. Закономірності формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі можна встановити

за результатами аналізу впливу чинників на інтенсивність міжнародного туризму за зарубіжним (виїзним) та іноземним (в'їзним) напрямками. При цьому концептуально їх правильно розглядати як два боки одного явища. З-поміж таких чинників обґрунтовуються економічний і географічний. Останній репрезентований площею території країни, її кліматичними умовами та транспортно-географічним положенням.

Виходячи із сутності туризму як форми міграції населення, визначено, що для нього найістотніші такі властивості географічного простору, як протяжність і дискретність. Остання проявляється у «відмінностях від місця до місця», які мають тенденцію до зростання з відстанню. На підставі цього уможливлується виявлення закономірностей формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі, які обґрунтовуються на парадигмі поведінкової географії, у т. ч. через апперцепцію географічного простору. Зокрема у звичному середовищі вона полягає у формуванні динамічних стереотипів.

3. Для оцінки інтенсивності зарубіжних та іноземних туристичних потоків найбільш показові комплексні відносні величини, які включають натуральні та вартісні показники міжнародного туризму. Ними є індекс ЗТА, як мірило залучення населення країни та їх споживчих витрат до виїзного туризму, а для в'їзного – індекс ІТА, який дозволяє оцінити іноземну туристичну привабливість (атрактивність) різних країн. Такий підхід став необхідністю, оскільки валові показники не відображають інтенсивності явища. Індеси ЗТА та ІТА засвідчили територіальні переваги в масовій поведінці людей у модусі туриста, а їх зіставлення з чинниками дозволило встановити закономірності формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі.

4. Виявлення чинників міжнародного туризму можливе на основі індукційного аналізу за індексами ЗТА та ІТА. Оскільки це агреговані величини, то для забезпечення більшої однорідності груп країн за зарубіжною туристичною активністю та іноземною туристичною привабливістю застосовувався кластерний аналіз на основі складових цих індексів.

За підсумками кластерного аналізу країн походження туристів за натуральними і вартісними показниками ЗТА, а також питомими споживчими витратами домогосподарств з'ясовано, що підвищену зарубіжну туристичну активність мають мікродержави, дрібні «країни-квартироздавачі», великі країни та «привілейовані дрібні нації» Західної Європи, а також країни-новачки ЄС. З-поміж європейських країн підвищеною ЗТА характеризуються ті, які не мають виходу до Середземного моря. Неохоче подорожують за кордон у державах зі споживчими витратами, меншими за 3 тис. US\$ на одну особу, а також у середземноморських країнах Європи, США, Японії, Австралії та ін. Крім економічного, на ЗТА населення країни походження впливають ще географічні чинники: кліматичні умови і площа території.

5. Згідно з результатами кластерного аналізу країн призначення туристів за натуральними і вартісними показниками ІТА встановлено, що найбільшою іноземною туристичною привабливістю характеризуються мікродержави-мегаполіси, висока атрактивність спостерігається в країнах старої Європи, за винятком скандинавських. Найпривабливіші з-поміж них Нідерланди, Великобританія та середземноморські дестинації. Дещо менший індекс ІТА мають решта європейських країн і дестинації на тропічних островах. Найменша атрактивність в Європейському регіоні спостерігається у Скандинавії, а в світі – у Південній Америці, в бідних країнах Азії та Африки. На ІТА тієї чи іншої дестинації впливає рівень соціально-економічного розвитку, кліматичні умови з морськими акваторіями, а також наявність мотиву контрасту в мешканців найближчих країн походження туристів.

6. Економічний чинник справляє вирішальний вплив на формування зарубіжних туристичних потоків. Його дію можна схематично зобразити ланцюжком з двох ланок зв'язків з односпрямованою залежністю: споживчі витрати → витрати на туризм → туристичні вибуття. Як перша, так і друга ланки характеризуються тісним зв'язком. При цьому зі збільшенням споживчих витрат видатки на зарубіжний туризм зростали швидшими темпами, що приводить до збільшення їхньої частки у структурі витрат домогосподарств. Другій ланці притаманний

менш еластичний зв'язок, адже між туристичними видатками та вибуттями є «амортизатор» – витрати на одне вибуття.

Результати дослідження країн світу за індексом ІТА засвідчили, що, як і для зарубіжного туризму, економічний чинник став одним із головних для іноземних (в'їзних) туристичних потоків. Статистичний аналіз його дії виявив високу туристичну привабливість країн призначення зі значною просторовою щільністю соціально-економічних процесів, яку відображають споживчі витрати місцевого населення, що припадають на 1 км² території (ГСВ). Зв'язок між останнім показником та індексом ІТА виявився дуже тісним.

7. З-поміж географічних чинників на формування та розподіл міжнародних туристичних потоків значний вплив мали площа території країни, її клімат і транспортно-географічне положення.

Площа території країни впливає на формування зарубіжних туристичних потоків у маргінальних випадках. Коли вона мала настільки, що близька до площі звичного середовища, то має місце підвищена зарубіжна туристична активність, бо за таких умов відсутній внутрішній туризм. Натомість у країнах із площею території більшою за 1 млн км² спостерігається низька ЗТА.

Кліматичні умови впливають на ЗТА та ІТА через комфортність для тепловідчуття людини та купально-пляжної рекреації. Встановлено, що у країнах, розташованих на північ від річної ізотерми +10 °С (для північної півкулі), спостерігається підвищена ЗТА, а з наближенням до полюсу вона зростає. Натомість підвищена ІТА має місце в країнах із комфортними для тепловідчуття людини, а найбільша – з придатними для рекреації на морі кліматичними умовами. Результати зіставлення дії клімату на зарубіжні та іноземні туристичні потоки виявили його опозитний вплив на міжнародний туризм. На основі цього та комфортності клімату для тепловідчуття людини і купально-пляжної рекреації виділені несприятливі, сприятливі й туристично-атраактивні класи типів клімату за Кеппеном.

Транспортно-географічне положення впливає на формування та розподіл міжнародних туристичних потоків через відстані між країнами походження і призначення туристів, а також через протяжність спільного кодону суходелом. Так, частка прибуттів або вибуттів у структурі міжнародного туризму певної країни

може бути будь-якою, але зазвичай не перевищує значення, яке з відстанню зменшується за експонентою. Отже, відстань не визначає, а обмежує інтенсивність туристичного обміну між країнами.

Приблизно 50% міжнародного туристичного обміну відбувається між країнами, які межують суходолом, причому ці потоки мають характер «дифузії». Для таких держав частка країни-сусіда в структурі туристичних прибуттів або вибуттів часто корелює з протяжністю спільного кордону суходолом. Винятки з цього правила здебільшого пов'язані зі спотворенням ізотропності географічного простору, насамперед на прикордонних територіях.

На формування та розподіл міжнародних туристичних потоків ще впливає ментальна близькість між населенням країн походження та призначення туристів, що полягає, насамперед, у мовній спорідненості, а також чинник загроз і небезпек, який протилежний за дією до ментального, але теж зумовлений мотивом психологічного комфорту.

8. Засадничими у формуванні та розподілі міжнародних туристичних потоків у географічному просторі є базові мотиви людей у модусі туриста. До них віднесені: мотив міграції, комфорту, контрасту, естетики. Вони відповідають загальноприйнятій схемі чинників туристичних потоків «штовхай→тягни». Мотив міграції, який «виштовхує» туристів зі звичного середовища, узгоджується з відомою концепцією ескапізму як втечею від рутини повсякденності. Мотив контрасту, що «притягує» до відмінних від звичного середовища місць призначення, знаходить своє відображення в інверсійній поведінці туриста, запропонованій Грабурном. Названі мотиви отримали обґрунтування на основі динамічних стереотипів І. Павлова. Це виявило ланку, якої бракувало для розуміння впливу економічного, кліматичного, ментального та безпекового чинників. Нею став мотив комфорту. На основі цих мотивів, об'єднаних у мотиваційну систему, структуровану за такими географічними складовими, як звичне середовище і дестинації, з урахуванням установлених закономірностей формування та розподілу туристичних потоків, запропонована концептуальна модель територіальної поведінки людей у модусі туриста.

9. Класифікація країн призначення за обсягами, інтенсивністю та прибутковістю іноземного туризму на основі медіанних значень виокремила вісім класів: *великі та малі*, з-поміж яких виділено країни *інтенсивного, екстенсивного та малоінтенсивного*, а також *вельми та малоприбуткового в'їзного туризму*. В результаті аналізу встановлені чинники, які визначали їхню належність до того чи іншого класу: площа території країни призначення; питомі споживчі витрати місцевого населення, як на особу, так і на км² території; транспортно-географічне положення країни призначення, як середньозважена на відсоток прибуттів відстань до топ-країн походження туристів; кліматичні умови і приморське положення країни призначення. Статистичний аналіз дії цих чинників підтвердив закономірності в розподілі міжнародних туристичних потоків, висвітлені вище.

10. Україна в класифікації країн призначення увійшла до *великих країн інтенсивного в'їзного малоприбуткового туризму*. Вона мала відчутно більші за медіанні для вибірки валові та питомі натуральні показники іноземного туризму, натомість доходи на одне прибуття були надзвичайно низькими. Ці дві протилежні за оцінкою характеристики іноземного туризму України зумовлені одним і тим самим, а отже, мають фундаментальні причини. Велика кількість прибуттів до України пояснюється протяжним спільним кордоном суходолом із країнами-постачальниками туристів із ментально близьким населенням і безвізовим режимом. Внаслідок цього ж у структурі прибуттів переважають самодіяльні, короткотривалі поїздки із сусідніх країн, через що прибутковість іноземного туризму надзвичайно низька. Цьому також сприяє низький рівень цін в Україні, про що свідчать дуже малі питомі споживчі витрати місцевого населення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Король О.Д. Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл: монографія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. – 512 с.

Рецензії:

Дністрянський М. Рецензія на монографію Короля О. Д. «Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл» // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. – Вип. 814 : Географія. – С. 104–105.

Любіцева О. Рецензія на монографію О.Д. Короля «Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл» // Науковий збірник КНУ ім. Шевченка. Вип. 51. – Київ: «Альфа-ПК», 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.geolgt.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=238&Itemid=38&lang=uk

Наукові праці у фахових виданнях України

2. Король О. Д. Туристський попит // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 49: Географія. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – С. 95–100.

3. Король О. Д. Туристична подорож як форма міграції населення // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 80: Географія. – Чернівці: ЧДУ, 2000. – С. 90–93.

4. Король О. Д. Сезонність туристського попиту // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 104: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2001. – С. 182–185.

5. Король О. Д. Підготовка кадрів для туристських організацій // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 158: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2002. – С. 160–164.

6. Король О. Д. Туристський ринок та його дослідження // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 138: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2002. – С. 180–183.

7. Король О. Д. Застосування методу екстраполяції засобом математичної функції для прогнозування міжнародних туристичних прибуттів // Науковий вісник Чернівецького університету. Географія: Збірник наукових праць. Вип. 283: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2006. – С. 184–194.

8. Король О. Д., Брик С. Д. Розвиток міжнародного туризму в Україні та Європі на зламі тисячоліть // Науковий вісник

Чернівецького університету. Географія: Збірник наукових праць. Вип. 361: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2007.–С. 104–117.

9. Король О. Д. Аналіз міжнародних туристичних потоків Австрії // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 762-763: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2015. – С. 161–164.

10. Король О. Д. Аналіз міжнародних туристичних потоків Бразилії // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 775-776: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2016. – С. 195–199.

11. Король О. Д. Аналіз міжнародних туристичних потоків США // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 785: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2017. – С. 59–63.

12. Король О. Д. Іноземний (в'їзний) туризм у Карибському туристичному регіоні // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 793: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2017. – С. 47–54.

13. Oleksandr Korol. Formation and distribution of international tourism flows in geographical space // Часопис соціально-економічної географії. Збірник наукових праць. Вип. 22 (1). – Харків, 2017. – р. 26–31.

14. Король О. Д. Регіональний аналіз розвитку туризму в Чернівецькій області // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Вип. 42: Географія. – Тернопіль, 2017. – С. 100–109.

15. Король О. Д. Питомі витрати на зарубіжний туризм та їх вплив на міжнародні туристичні вибуття // Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки, No.6. – Херсон, 2017. – С. 180–187.

16. Король О. Д. В'їзні туристичні потоки та іноземна туристична привабливість (атрактивність) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки, No.7. – Херсон, 2017. – С. 192–202.

17. Король О. Д. Питомі споживчі витрати домогосподарств та їх вплив на формування міжнародних туристичних потоків через видатки на зарубіжний туризм // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету. Географічні

науки, No.8. – Луцьк, 2017. – С. 42–48.

18. Король О. Д. Відношення доходів від іноземного туризму до прибуттів як мірило прибутковості міжнародних туристичних потоків // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету. Географічні науки, No.9. – Луцьк, 2017. – С. 77–88.

19. Король О. Д. Міжнародні туристичні прибуття та доходи від іноземного туризму: загальносвітова динаміка та аналіз за країнами // Вісник Одеського національного університету. Серія: географічні та геологічні науки, Том 22, No. 2. – Одеса, 2017. – С. 104–117.

20. Король О. Д. Вплив протяжності географічного простору на розподіл міжнародних туристичних потоків // Часопис соціально-економічної географії. Збірник наукових праць. Вип. 23 (2). – Харків, 2017. – С. 98–107.

21. Король О. Д. Виїзні туристичні потоки та зарубіжна туристична активність. Географія та туризм // Науковий збірник КНУ ім. Шевченка. Вип. 39. – Київ: «Альфа-ПК», 2017. – С. 3–12.

22. Король О. Д. Економічний чинник розподілу іноземних (в'їзних) туристичних потоків // Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки, No.8. – Херсон, 2018. – С. 256–262.

23. Король О. Д. Вплив клімату на формування та розподіл міжнародних туристичних потоків // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 795: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2018. – С. 131–146.

24. Король О. Д. Класифікація країн походження туристів за валовими та питомими показниками зарубіжного (виїзного) туризму // Вісник Одеського національного університету. Серія: географічні та геологічні науки, Том 23, № 2. – Одеса, 2018. – С. 82–97.

Наукові праці у періодичних виданнях інших держав

25. Korol' O., Makarenko Zh., Hochmuth Z. Comparative Analysis of International Tourism Development in Ukraine and Slovakia // Geografia Cassoviensis, ročník I. – Košice, 2007. – P. 81–86. ISSN 1337–6748

26. Korol O. Demographic Factor in International (Outbound) Tourism // Słupskie Prace Geograficzne, Nr 15. – Słupsk, 2018. – P.

153–170. ISSN 1641–8468

27. Korol O., Skutar T. Comparative Analysis of International (Inbound) Tourism Development within Ukraine and Poland // Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego: Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Vol 32, No 2. – Kraków, 2018. – С. 338–355. ISSN 2080–1653. DOI 10.24917/20801653.322.24 (Web of Science)

28. Korol O., Skutar T. Theoretical Approaches in the Research of Inbound Tourism: the Case of Bulgaria. GeoJournal of Tourism and Geosites, Vol 26, No 3. – Oradea, 2019. – P. 887–904. ISSN 2065–1198, E-ISSN 2065–0817. DOI 10.30892/gtg.26317-405 (Scopus)

Наукові праці апробаційного характеру

29. Korol' O., Makarenko Z., Hochmuth Z. Porovnávací analýza rozvoja medzinárodnej turistiky na Ukrajine a na Slovensku // XIV. Kongres SGS. Banská Bystrica (Slovensko) 11. – 14. september, 2006. – С. 38–39.

30. Король О. Д. Принципи та форми реалізації екологічного туризму. Міжнародна науково-практична конференція «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах». Рахів 10–12 жовтня 2007. – С. 164–166.

31. О. Король, О. Неделя. Порівняльний аналіз розвитку міжнародного туризму в Україні та Румунії. Україна–Румунія–Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць // Буковинський політологічний центр. Під загальною редакцією А.М. Круглашова. – Чернівці: Букрек, 2009. – Т. III. – С. 452–464.

32. Король О. Д., Бойко І. Д., Бичкова В. Окремі положення розробки бренду туристичної дестинації на прикладі м. Чернівці. Географія та туризм: науковий збірник (матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна–Італія: співробітництво у галузі туризму»). – Київ: КНУ ім. Шевченка «Альтерпрес», 2010 – Вип. VII. – С. 70-75.

33. Король О. Д. Звичне середовище – висхідне поняття туризму // Географія в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: 85 років – досягнення та перспективи (GTSNU): Матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, присвяченої 85-річчю географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (30–31 березня 2018 р., м. Київ). – К: Прінт-Сервіс, 2018. – С. 254–258.

34. Король О. Д. Методичні підходи до розробки маршруту та програми екскурсійного туру на прикладі Буковини: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Індустрія туризму та гостинності: досвід, проблеми, перспективи» (18–19 квітня 2019., м. Суми) // Збірник наукових праць. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2019. – С. 25–29.

35. Korol O. Classification of countries of destination by gross and relative values of international (inbound) tourism and its factors // 35th Jubilee International Scientific Conference “The Functions of Industry and Services in the Socio-Economic Development of Spatial Systems» (2–3 December 2019). – Krakow. – 2019. – p. 46–47.

АНОТАЦІЯ

Король О.Д. Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича МОН України; Львівський національний університет імені Івана Франка, МОН України, Львів, 2019 р.

У дисертаційній роботі досліджуються міжнародні туристичні потоки світу за країнами походження та призначення на предмет встановлення закономірностей їхнього формування й розподілу в географічному просторі з метою розробки концептуальної моделі територіальної поведінки людей у модусі туриста.

Обґрунтовано основні теоретичні засади суспільно-географічного дослідження міжнародних туристичних потоків і методологічні підходи до їхнього аналізу. За допомогою авторських індексів ЗТА та ІТА визначено зарубіжну туристичну активність та іноземну туристичну привабливість, а з урахуванням їхніх складових проведено кластерний аналіз за країнами походження та призначення туристів, що дозволило виявити чинники міжнародного туризму. Встановлено закономірності

формування і розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі за результатами аналізу впливу цих чинників на зарубіжну туристичну активність населення країн походження та іноземну туристичну привабливість країн призначення. Запропоновано концептуальну модель формування і розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі, побудовану на основі встановлених закономірностей і теоретично обґрунтованих базових туристичних мотивів.

Ключові слова: міжнародний туризм, туристичні потоки, чинники туризму, закономірності в туризмі, туристичні мотиви, геопросторова модель, поведінкова географія.

АННОТАЦІЯ

Король А.Д. Международные туристические потоки: общественно-географические аспекты формирования и геопространственное распределение. На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора географических наук по специальности 11.00.02 – экономическая и социальная география. – Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича МОН Украины; Львовский национальный университет имени Ивана Франко, МОН Украины, Львов, 2019 г.

В диссертационной работе исследуются международные туристические потоки мира по странам происхождения и назначения на предмет установления закономерностей их формирования и распределения в географическом пространстве с целью разработки концептуальной модели территориального поведения людей в модусе туриста.

Обоснованы теоретические основы общественно-географического исследования международных туристических потоков и методологические подходы к их анализу. С помощью авторских индексов ЗТА и ИТА определена зарубежная туристическая активность и иностранная туристическая привлекательность, а с учетом их составляющих проведен кластерный анализ по странам происхождения и назначения туристов, что позволило выявить факторы международного туризма. Установлены закономерности формирования и распределения международных туристических потоков в

географическом пространстве в результате анализа влияния этих факторов на зарубежную туристическую активность населения стран происхождения и иностранную туристическую привлекательность стран назначения. Предложена концептуальная модель формирования и распределения международных туристических потоков в географическом пространстве, построенная на основе установленных закономерностей и теоретически обоснованных базовых туристических мотивов.

Ключевые слова: международный туризм, туристические потоки, факторы туризма, закономерности в туризме, туристические мотивы, геопространственная модель, поведенческая география.

ABSTRACT

Korol O. D. International Tourist Flows: Human-Geographical Aspects of Formation and Geospatial Distribution. Manuscript rights.

Doctoral Thesis in Geographical Sciences, specialty code 11.00.02 – Economic and Social Geography. – Yuri Fedkovych Chernivtsi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine; Ivan Franko Lviv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2019

The present dissertation research aims to develop a conceptual model of the formation and distribution of international tourist flows in geographical space. The study deals with the analysis of outbound and inbound tourism by countries of origin and destination. The development and introduction of complex relative values of an intensity of the outbound and inbound tourist flows that include natural and cost indices was the mark of a new approach in this study. With these indices, it became possible to establish factors and patterns of formation and distribution of international tourist flows in geographical space.

The economic factor decisively effects on the formation of outbound international tourist flows and can be illustrated by a scheme with two links of stochastic relations: consumer expenditures → tourism expenditures → tourist departures. The results of the study of world countries' international tourism attractiveness show that economic factor is among the major effects on inbound tourist flows. Statistical analysis of its influence has crystallized the following

pattern: destination countries were still more attractive with still more significant spatial density of their socio-economic processes which is best expressed by the consumer expenditures of local population per 1 km² of the country's territory.

Basing on statistical analysis of the effects of geographical factors, we have found some regularities in outbound tourism activity and inbound tourism attractiveness in world countries to be as follows.

The country's total area effects on the formation of international tourism flows only in marginal cases. When a country is so small that it is close to usual environment, an increased outbound tourism activity is observed, for there can be none domestic tourism in such conditions. And, on the opposite, there will be low outbound tourism activity in countries with the area of over 1 million km².

Climate effects on international tourism activity and attractiveness through the feeling of comfort with respect to human thermal perception and bathing/beach recreation. As follows from the results of this study, the increased international tourism activity was observed in countries located to the north of the annual isotherm of +10 °C (northern hemisphere), and the closer to the pole, the higher it was. At the same time, the opposite effect is unavailable with respect to the other side of this isotherm. The juxtaposition of the effects of climate on outbound and international tourism allowed for the disclosure of the regularity of its adverse influence on international tourism where favorable climatic conditions, especially in combination with sea waters, attracted inbound tourists and at the same time predefine low outbound tourism activity of local people who prefer domestic tourism, and vice versa. Guided by the opposite climatic effects and its comfort for human heat perception and bathing/beach recreation, we have outlined, according to Keppen, the classes of unfavorable, favorable and tourism-attractive climate types.

Geographical disposition effects on the formation and distribution of international tourism flows through distances between the countries of origin and destination, as well as through the length of common land border, which, in many cases predetermines the scope of flows between neighboring countries. Our analysis allowed for the conclusion that the share of arrivals/departures in the any country's structure of international tourism can be whatever, but most often it will not exceed the value that exponentially decreases with distance. In other words, the

distance does not determine but limits the intensity of tourist exchange between the countries, i.e., it is a limiting factor.

It has been established that nearly 50% of international tourism exchange occurs between the countries that have land borders, and such flows have the nature of the “diffusion”. That is, there exists a regularity according to which the neighboring country’s share in the structure of tourism arrivals/departures is often consistent with the length of the common land border. Exceptions to this rule are predominantly connected with distortions in the isotropy of geographic space, especially in borderline territories.

Proceeding from disclosed regularities in the formation and distribution of international tourism flows in geographical space, basic motives of people in the capacity of tourists have been developed. These include the motives of migration, comfort, contrast, and aesthetics and correspond to the generally accepted push-pull scheme of tourist flows. The motive of migration that pushes tourists out from the usual environment is consistent with the well-known concept of escapism as a break from the routine of everyday life. The motive of contrast that attracts to destinations different from people’s usual environment is described by the tourist’s inversion behavior suggested by Graburn. All these motives have found their substantiation on the basis of I. Pavlov’s dynamic stereotypes which were helpful in disclosure of one lacking link in understanding the effect of economic, climatic, mental, and safety-related factors. And that was the motive of comfort. Basing on all aforesaid motives combined into motivational system structured according to such geographical components of tourism flows as usual environment and destinations, and against the background of such properties of geographical space as length and heterogeneity, a conceptual model of territorial behavior of people in the modus of tourists was suggested.

Key words: international tourism, tourism flows, factors of tourism, patterns in tourism, tourism motives, geospatial model, behavioral geography.

Підписано до друку 06.10.2020. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 1,9.
Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100. Зам. А-006.
Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
58002, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.